

УДК: 929.52 ГАЛ:316.344.42-055.2

DOI

*Марина Михайлівна БУДЗАР,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
Київського університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-3720-7799>
e-mail: qmimaq1113@yahoo.com*

«ДРУГА СТАТЬ»: БІОГРАФІЧНИЙ СВІТ ЖІНОК ІЗ РОДУ ГАЛАГАНІВ

Концепція статті базується на твердженні про те, що зображення жінок як рівноправних суб'єктів історії є ефективним інструментом вивчення соціальних спільнот, зокрема регіональних еліт в Україні в часових межах XVIII–XIX ст. Авторка поставила собі за мету відтворити елементи «біографічного світу» жінок із роду Галаганів. Особистісний простір жіночих доль змальовується у взаємодії приватного й публічного за наявними джерелами. Це активізує вивчення фактору спорідненості в життєдіяльності українського дворянства, дослідження мережі майнових і культурних контактів.

Ключові слова: біографічний світ, Галагани, Лівобережна Україна, козацька старшина, дворянство, жінка в історії роду.

У передмові до есею «Друга стаття» Симона де Бовуар зазначила, що «розмежування суспільства на різні статі — неможливе. Саме в цьому й полягає найсуттєвіша особливість жінки: вона — інше в осерді єдиного цілого, дві складових якого необхідні одне одному...» [2, с. 31]. У світовому історичному дискурсі до початку XXI ст. було остаточно усвідомлено, що лише цей підхід уникає таких дихотомій, «як держава й родина, громадське й приватне, праця й сексуальність...» [21, с. 110]. У сучасній українській історіографії накопичено чималий досвід розгляду подій минулого через «призму жіночого», утім одна із засад світових розвідок — орієнтація на «усі сфери діяльності та соціальні групи суспільства» [4, с. 174] — ще не реалізована. Не подолано узагальнений підхід у зображенні жінки в історії, коли за «лаштунками образу-символу, продуктом якої б епохи він не був, звичай залишається багато такого, що ідентифікує людину в лю-

дині» [6, с. 39]. Усвідомлення цього спонукало розглянути історію роду Галаганів, який у контексті двох сторіч, XVIII–XIX, унаочнює етапи генерування «нової еліти» в Україні ранньомодерного й модерного часів [15, с. 221–225], через біографії жінок як кровно споріднених із цим сімейством, так і тих, котрі увійшли до нього через шлюби.

Біографія роду Галаганів реконструюється передусім за долею осіб чоловічої статі¹, характеристики жінок, представниць родини, зазвичай малозмістовні, не унаочнені джерелами, найчастіше містять інформацію з біографічного нариса «Рід Галаганів» [7]², хоча останнім часом зроблено спроби більш ґрунтовного осмислення цієї проблематики³.

Утім, «жіноча історія» сімейства Галаганів представлена розмаїтими варіантами життєвих доль. Вочевидь, є потреба репрезентувати жінок як повноправних акторів в історії роду за умови відтворення, хоча б побіжно, культурного простору їхніх дій. Це й є метою статті.

Методологічною основою розвідки обрано концепт «біографічний світ», що тлумачиться, за висновками І. Колесник, як «культурний простір, в якому особа переміщується між професійною та побутовою, приватною й публічною сферами...» [11, с. 79]. Окремі складники біографічного світу жінок роду Галаганів буде реконструйовано у взаємодії приватного й публічного, передусім за джерелами з фамільного архіву.

Документи Галаганівського архіву спростовують твердження О. Кісь, що «навіть приватні родинні архіви... рідко містили якісь письмові свідчення про жінок — їх не вважали за потрібне зберігати...» [10, с. 164]. Наявність тут змістовних комплексів джерел дає змогу реконструювати біографічний світ жінок родини за кількома

оповідними пластами: 1) конкретний текст — те, що створене самою особою (ego-документи), 2) великий текст — документи із зовнішньою інформацією про цих осіб, тобто особисті наративи інших осіб (як жінок, так і чоловіків), судові справи, документи церкви тощо; 3) історико-культурний контекст [18, с. 203; 19, с. 293].

Образи дружин двох полковників прилуцьких — Гната Галагана та його сина Григорія — окреслюються лише за зовнішніми свідченнями, утім для їх хоча б часткової реконструкції суттєвими є історико-культурні ознаки доби — першої половини XVIII ст.

Із постаттю Олени Антонівни Галаган (?–1763), дружини Гната Галагана⁴, пов'язано кілька сімейних легенд. Це спорідненість з Дмитрієм Ростовським (Данилом Савичем Тупталом, 1651–1709) і позашлюбне походження сина Гната Галагана Григорія.

Г. П. Галаган, досліджуючи фамільну історію, у «Нотатках про рід Галаганів» стверджував, що Гнат Галаган «був одружений з Оленою Тупталовою, сестрою славетного Дмитрія Ростовського, долученого до образу святих...»⁵. Це переконання, не підтвержене документально, так важило для родини, що закарбувалося в сакральній архітектурі: у Миколаївській церкві м. Прилуки, збудованій коштом Гната Галагана, серед стінопису вітваря виділялося зображення св. Дмитрія Ростовського на повний зріст⁶. Згадку про інший родинний міф знаходимо в щоденнику Григорія Галагана: «Григорій Гнатович був незаконний син, він був сином Петра Великого, від Тупталової, котра народила невдовзі після того, як вийшла заміж за полковника Ігнатія...» [8, с. 138]. Вочевидь, дружина патріарха роду мала зробити власний внесок у вивищення сімейства в соціальній ієрархії, хай і в незаконно-легендарний спосіб, тим більше, що, попри полковничий статус, Галагани, зокрема й полковниця, лишалися чужаками в колі прилуцької старшини. Доказом цього є судова справа, у центрі якої опинилася Олена Галаган.

У 1734 році під час з'їзду місцевого панства на свято Трійці до Густинського монастиря поблизу Прилук виник конфлікт через стоянку екіпажів перед монастирською брамою: небіж О. Галаган Петро Тадрина побив Якова Тарновського. Мати потерпілого, Агафія Тарновська з роду

¹ Два сини козака Івана Галагана, мешканця містечка Омельник, та їхні нащадки представляли цей рід як козацько-старшинський: Гнат (Ігнатій) Галаган (?–1748), полковник компанійський (до 1709 р.), котрий за часів Північної війни в Україні перейшов із війська І. Мазепи до армії Петра I, а пізніше очолював чигиринський (1709–1714) і прилуцький полки (1714–1739), і Семен Галаган, миргородський осавул, котрий, на думку О. Лазаревського, «отримав уряд цей, можливо, через брата» (Лазаревский А. Очерки малороссийских фамилий. Галаганы. *Русский архив*. 1875. Т. 1. С. 324). Нас цікавитиме гілка роду, започаткована Гнатом Галаганом.

² Див.: Матвеев А. Родина Галаганів: історичні контрасти. *Вітчизна*. 1995. № 7–8. С. 115–117; Ткаченко Т., Ткаченко М. До історії давнього українського роду Галаганів. *Наукові записки з української історії*. 2010. Вип. 24. С. 35–39; Тимошенко А. Галагани — від Гната до Павла. *Проблеми історичного і географічного краєзнавства Чернігівщини*. 1999. Вип. IV. С. 43–50.

³ Див.: Будзар М. М. Місце жінки в сімейній історії українського панства: чотири Катерини родини Галаганів. *Київські історичні студії*. 2016. № 1. С. 115–126; Головцов А. Л. Григорій Павлович Галаган. *PRIMUS INTER PARES (О первых меж равных)*. Кн. 1. Київ, 2018. С. 111–166.

⁴ О. А. Галаган походила з київського міщанського роду Тандрин, чий представник обіймав посади війтів, в першому шлюбі була за київським бурмістром Максимом Олександровичем. Тут і нижче оригінальні тексти російською подано в українському перекладі.

⁵ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі — ІР НБУВ). Ф. І: Літературні матеріали. Оп. 1. Спр. 6890: Галаган Г. П. Нотатки про рід Галаганів (дяч М. Г. Астряба). Арк. 1.

⁶ ІР НБУВ. Ф. 33: Маслов Сергій Іванович. Оп. 1. Спр. 35 99: Опис пам'яток старовини в Прилуцьких Різдва Богородиці й Стрітенському соборах. 1907. Арк. 9.

Бутович, «за такий бій та безчестя... просила справедливості у полковниці, проте та відмовила...»⁷. Справа мала розголос: пізніше вже Олена Галаган скаржилася на одного з представників роду Горленків, Степана, за те, що на ярмарку в Ічні той докоряв П. Тадрині за напад на Тарновського, закидаючи йому, що він, бозна якого батька син, підняв руку на сина відомої людини: «...почав брата мого матюкати, називаючи нечистого ложа сином, а потім вдарив його в щоку» [13, с. 324]. Сама А. Тарновська зауважувала, що «полкова старшина побоюється Гната, полковника прилуцького, і гніву пані полковниці прилуцької...»⁸. Ця історія є красномовним свідченням доби, але не індивідуалізує образ Олени Галаган, який домальовується хіба що за портретом з родинної колекції⁹ (іл. 1) та за свідченням сина з автобіографії 1763 року про нестерпний смуток від смерті матері [12, с. 459].

Мінімум відомостей збереглося про дружину Григорія Гнатовича Галагана (1716–1771), Олену (Уляну) Михайлівну, уроджену Дунін-Борковську (?–1747). У цьому союзі роль онуки гетьмана Данила Апостола й генерального обозного Василя Дунін-Борковського, ймовірно, полягала в зміцненні статусу Галаганів у козацько-старшинській спільноті. Жінка померла на 10-му році свого шлюбу з Григорієм Галаганом, котрий на схилі років зауважив, що 22-річним оженився недоречно, не зі власної волі і в шлюбі терпів незадоволення [12, с. 459]. Від неї, за словами нащадка, залишилися лише «різноманітний срібний посуд і речі, позначені гербом Дунін-Борковських (лебідь на червоному тлі, що пливе водою)...» [7, с. 8]. Ці артефакти неодноразово зазначалися в переліку спадкового майна чи в описах віна Галаганів. Як-от, в описі посагу, що у 1758 році дали за однією з доньок подружжя,

Іл. 1. Невідомий художник. Портрет Олени Антонівни Галаган. 1740-ті рр., полотно, олія.

⁷ Чернігівський історичний музей ім. В. В. Тарновського, 17-46/Ал 504. Справа за скаргою Агафії Тарновської на дружину прилуцького полковника Ігнатія Галагана. 1734–1735. Арк. 1.

⁸ Там само. Арк. 1 зв.

⁹ Живописні та акварельні портрети жінок з роду Галаганів подаються за дозволом Чернігівського обласного художнього музею ім. Г. Галагана, світлина: К. В. Галаган (молодшої) — за дозволом музею Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (Київ); К. В. Галаган (старшої) та М. П. Комаровської — за дозволом музею д'Орсе (Париж, Франція).

Параскевою, насамперед значилося предківське срібло: «Коновок з кришками дві: одна під гербом Борковських, а друга під гербом батьківським. Ліхтарів з трубками на свічки, під гербом Борковських, два...» [12, с. 464]. Такі предмети в складі дівизни символізували сімейні цінності, указували на статусно-іміджеві ознаки роду, тобто постать Олени Галаган із роду Дунін-Борковських назавжди залишилася неіндивідуалізованою, лише часткою сімейного цілого.

Життєві долі двох її доньок, Олени Григорівни та Параскеви Григорівни, географічно пов'язані з місцем їхнього народження — Лівобережною Україною, зокрема Прилуччиною та Стародубщиною, теж відтворюються за свідченнями ззовні.

Олена, у 1752 р. взявши шлюб з Петром Андрійовичем Миклашевським¹⁰, досить рано овдовіла, імовірно, не маючи дітей. За заповітом батька їй до смерті (пішла з життя у 1798 р.) було визначено для проживання його дім і село Сокиринці з усім приналежним і угіддями [13, с. 462]. У маєтку в Сокиринцях вона й мешкала з родиною брата, Івана Григоровича Галагана, за висловом двоюрідного онука, Григорія, «у добрій з ним згоді»¹¹. Останні роки Олени Григорівни Миклашевської затьмарилися тяжбою між дружиною покійного брата Катериною Юхимівною Галаган та сином останньої.

Уривчасті відомості про сімейне життя Параскеви, одруженої зі Степаном Івановичем Лашкевичем¹², містилися в щоденнику її чоловіка, де, зокрема, зазначалося, що, за умов частих виїздів з маєтку самого господаря, його дружина з дітьми майже невідлучно перебувала вдома. Також С. Лашкевич описував візити всього сімейства до родичів Галаганів у Сокиринці, де збиралися з ближніх сіл знайомі, вечорами бувала «музика», іноді влаштовувалися полювання «з яструбами», звідки додому поверталися з подарунками [17, с. 709]. Припустимо, що опікування великою родиною (подружжя мало восьмеро дітей), було основним маркером біографічного світу цієї жінки.

Значно детальнішим є життєпис Катерини Юхимівни Галаган (1746(45?)–1823), дружини Івана Григоровича Галагана¹³, брата

¹⁰ Миклашевський П. А. (?–до 1768) — бунчуковий товариш, певний час очолював Стародубський полк.

¹¹ Центральный державный архив Украины в Киеве (далі — ЦДАУК). Ф. 1475: Галагани — поміщики. Оп. 1. Спр. 1175. Рішення Золотоніського й Прилуцького суду за скаргою Катерини Юхимівни Галаган на свого сина Григорія. Арк. 46.

¹² Лашкевич С. І. (1734–1782) — бунчуковий товариш, пізніше — надвірний радник, «після виходу з полкової канцелярії... оселився в селі Брахлів і зайнявся господарством...» (Николайчик Ф. Род Лашкевичей и дневник одного из них. *Киевская старина*. 1887. Т. XIX. С. 700).

¹³ Галаган І. Г. (1740(39?)–1789) — бунчуковий товариш (1763), надвірний радник (1784).

Олени Миклашевської та Параскеви Лашкевич, що відтворюється за значним комплексом документів, як господарсько-майнових і юридичних, так і особового походження. У родині збереглися доволі різні відгуки про неї. Її правнук, Григорій Галаган, характеризував Катерину Юхимівну як особу розумну, надзвичайно вольову й впливову: «Таких жінок можна нарахувати немало між малоросіянками колишніх часів...» [7, с. 11]. Водночас двоюрідний брат Г. Галагана, Микола Андрійович Маркевич, назвав її «відьмою» та жінкою злою «у повному сенсі цього слова»¹⁴. Іван Галаган ставився до свого шлюбу з дочкою Юхима (у 1751–1762 рр. — полковник київський) та Віри (сестра Олексія й Кирила Розумовських) Дараганів як до найбільшого лиха свого життя. У щоденнику за 4 травня 1786 р.¹⁵ він залишив запис: «Число це є найбільш нещасливим у житті моєму, тому що тоді я одружився, чим згубив себе навіки...»¹⁶. Союз, укладений із розміркувань статусно-політичних і родинно-майнових, відразу підняв сімейство Галаганів на кілька щаблів у соціальній ієрархії, проте не забезпечив подружжю гідного життя. Трохи більше ніж через 10 років пара роз'їхалася, дружина не погодилася на розлучення, можливо, тому чоловік сумно жартував: «Загубив я себе цим браком, зістався на все життя моє раком, тобто ані звір, ані птиця, ані жонатий, ані дівця...»¹⁷. Сімейні негаразди мали публічний розголос, за що К. Г. Розумовський дорікнув чоловікові небоги: «...вештаючись судами й консисторіями с дружиною Вашою, вчинили проти правил розумної людини, а тим більш батька законним дітям Вашим»¹⁸. Син Катерини Юхимівни, Григорій Іванович Галаган (1768–1808), будучи у сварці з матір'ю, так змалював розлуку батьків: «у самому ще ранньому дитинстві моєму мати моя залишила батька мого, дім й дітей, взявши з собою тоді ж усе принесене нею віно...»¹⁹.

Спочатку К. Галаган із роду Дараганів мешкала в придбаному власним коштом селі Ювковці (Івківці) поблизу Прилук, де станом на 1823 рік було «107 чоловічої статі з їхніми родинами, жилими ґрунтами

всіма їхніми...»²⁰, а через кілька років, отримавши спадщину за смертю братів, так що їй, серед іншого, належала чи не половина з тих 10 000 кріпаків, котрі були власністю Галаганів наприкінці XVIII ст. [13, с. 325], — у маєтку Покорщина на краю Козельця, який став господарським центром її володінь. Як-от, кам'яниця, побудована тут, вірогідно, ще в середині XVIII ст., використовувалася для збереження грошей (мідних та асигнацій), що надходили з різних економік, і обміну їх на срібло, до початку 1820-х рр.²¹.

Сімейна традиція змальовує цю особу як господиню, котра розумно налагоджувала велике господарство: «За прабабки моєї Катерини Юхимівни, селяни наші взагалі були у досить гарному становищі...»²². Щонайшвидше, поміщиця послуговувалася простою думкою, що ситий селянин працює краще, ніж голодний. Але, безумовно, проблеми власності були для неї вкрай важливими, що підтверджується кількарічним конфліктом Катерини Юхимівни із сином Григорієм, котрий після смерті батька в 1789 р. вступив у права спадкоємця. Судові процеси, де позивачкою була Катерина Юхимівна, тривали протягом 1790–1794 рр. За копіями справ із родового архіву, хоча б частково, можна зрозуміти її позицію. Насамперед вона зазначала своє право на майно чоловіка «на підставі малоросійських прав і найвищих настанов про управління губерній»²³, по-друге, аргументувала власну позицію негожою поведінкою сина: неповагою до пам'яті батька, пияцтвом, легковажним ставленням до майна, нехтуванням вірою. Як-от, у листі до Чернігівського намісницького правління вона звинувачувала Григорія у тому, що «непокорою й презирливим непослухом» він жадав позбавити матір її частини чоловікових статків²⁴. Навіть Кирило Розумовський дорікав племінниці за брак миролюбства: «роздратували сина від початку нападом на маєток, за правом спадковості йому належний, а потім наполягали заволодіти усім його майном...»²⁵. Врешті-решт, рішеннями й Прилуцького повітового суду 1792 р., і Сенату у 1793 р. Катерині Юхи-

¹⁴ Институт русской литературы (Пушкинский дом) Российской академии наук (далее – ИРЛИ). Ф. 488: Маркевич Николай Андреевич. Оп. 1. Д. 38: Маркевич Н. А. Автобиографические заметки. 1845. Л. 224 об. На момент смерті К. Ю. Галаган Григорію Галагану було 4 роки, Миколі Маркевичу — 18. Припустимо, що в свідченнях обох, передусім правнука, більше важили сімейні перекази, ніж власні враження.

¹⁵ Дати тут й нижче подано за старим стилем (юліанським календарем).

¹⁶ ІР НБУВ. Ф. І: Літературні матеріали. Оп. 1. Спр. 1043: Галаган І. Г. Щоденник закордонних подорожей 1781 та 1785/1786 рр. Арк. 51.

¹⁷ Там само.

¹⁸ ІР НБУВ. Ф. ІІ: Історичні матеріали. Оп. 1. Спр. 260696 Лист К. Г. Розумовського до І. Г. Галагана. Арк. 1 зв.

¹⁹ ЦДІАУК. Ф. 1475. Оп. 1. Спр. 1175. Арк. 45 зв.

²⁰ ЦДІАУК. Ф. 1475: Галагани — поміщики. Оп. 1. Спр. 1246: Заповіт маєтку Катериною Павлівною Галаган своїм онукам Петру й Павлу. арк. 2.

²¹ ЦДІАУК. Ф. 1475: Галагани — поміщики. оп. 1. Спр. 1957: Книга для опису прийому в кам'яницю мідних і асигнацій грошей. Арк. 9а–17.

²² ІР НБУВ. Ф. І: Літературні матеріали. Оп. 1, Спр. 6936: Галаган Г. Автобіографічні нотатки про ставлення до селянського питання як передмова до сільського уставу. Арк. 3 зв.

²³ ЦДІАУК. Ф. 1475: Галагани — поміщики. Оп. 1. Спр. 1180: Судові справи Катерини Юхимівни Галаган з сином Григорієм Галаганом. Арк. 1.

²⁴ ЦДІАУК. Ф. 1475. Оп. 1. Спр. 1175. Арк. 32.

²⁵ ЦДІАУК. Ф. 1475: Галагани — поміщики. Оп. 1. Спр. 8: Лист К. Ю. Галаган від дядька графа про родинні суперечки та примирення з сином. 1712. Арк. 1 зв.

мівні було відмовлено на користь сина у справі щодо розподілу маєтків. Зауважимо, що доля Григорія Івановича Галагана, котрий, за словами злого на язик Миколи Маркевича, «у корості та венеричній [хворобі]... помер у страхотливій для уяви подобі...»²⁶ на початку 1808 р., не доживши до сорокаріччя, і залишив родину (двох синів і доньку) в боргах, у чомусь виправдовує поведінку його матері. Коли трохи більше ніж за рік після Григорія Івановича, 1809 р. померла його дружина Ірина Антонівна, з роду Милорадовичів, Катерина Юхимівна стала розпорядницею родинних статків: «...негаймо пишіть від себе да бабусі листа й переконливо просіть її, — зверталася 15-річна Параскева Галаган до братів у Петербург, — щоб вона взяла як нас, так і маєток під свою опіку, а інакше кредиторі маєток вщент розорять...»²⁷. Опікункою вона теж була суворою, дорікала внукам за марнотратство й гультьайство [5, с. 125–127], жити «біля неї, особливо близьким родичам, було нелегко» [7, с. 12]. Утім, об'єктивно дії цієї жінки зберегли родинні статки. У 1824 р. Петро і Павло Галагани отримали за її заповітом, окрім того, що належало їхньому батькові, усі маєтки в Полтавській та Чернігівській губернії, успадковані нею²⁸. Це забезпечило стабільне становище родини в дворянській спільноті.

Як бачимо, життєва активність Катерини Юхимівни Галаган забезпечувалася спочатку її двозначним становищем «безмужньої жінки», а пізніше — статусом удови, опікунки онуків, її особисті психологічні риси, безумовно, підживлювали таку дієвість. Портрет із родинної збірки засвідчує і важку вдачу, і життєстійкість цієї жінки (іл. 2).

Набагато менше документальних свідчень збережено про доньок Катерини та Івана Галаганів Віру (1764–1840) й Олену (Ульяну, 1765–?), причому, за думкою нащадка, «обидві були дуже нещасливі зі своїми чоловіками...» [7, с. 12]. Чоловіки сестер (Віра Григорівна взяла шлюб з Федором Миколайовичем Чорбою у 1779 р.,

Іл. 2. Невідомий художник.
Портрет Катерини
Юхимівни Галаган.
Початок 1800-х рр.,
полотно, олія.

²⁶ ИРЛИ. Ф. 488. Оп. 1. Д. 38, Л. 117 об.

²⁷ ИР НБУВ. Ф. III: Листи. Оп. 1. Спр. 46596: Галаган Параскева — Галаганам Петру й Павлу. Арк. 1–1 зв.

²⁸ ИР НБУВ. Ф. II. Историчні матеріали. Оп. 1. Спр. 25230: Звернення В. І. Чорби до Козелецького повітового земського суду. Арк. 1.

Олена Григорівна — з Іваном Михайловичем Стояновим у 1784 р.) належали до військової еліти Російської імперії²⁹. І Чорби, і Стоянови мали маєтності на Полтавщині та породичалися з відомими українськими сімействами — Апостолами, Ломиківськими, Остроградськими. Це були, за усіма ознаками, непогані партії для дівчат із роду Галаганів. Судячи за реєстрами, за Вірою та Оленою батько дав гідне придане — Федір Чорба отримав грошима та різноманітними речами віна на суму 18 тисяч 103 рублі 10 копійок сріблом³⁰, Іван Стоянов відповідно — 18 тисяч 870 рублів 12 копійок³¹. Про заміжжя Олени Стоянової, як і про її саму, на жаль, свідчень поки не виявлено, відомо лише, що Іван Стоянов (у 1799 р. генерал-лейтенант, шеф 11 егерського полку) раптово в 1800 р. був звільнений зі служби «за пияцтво», проте вигини долі Віри Чорби відтворюються набагато краще.

Життя цієї жінки позначено рисами казуальності, передусім тому, що, проживши 14 років у шлюбі й маючи доньку, Федір Чорба звинуватив свою дружину в перелюбстві, змусивши свідчити проти неї власних кріпаків (числ свідчення за законом не мало ваги) та спромігся отримати в 1793 р. у Катеринославській духовній консисторії³² рішення про розлучення [16, с. 663] із накладанням на неї семирічної епитимії та безшлюбності, а для себе — дозволу взяти новий шлюб. Збезчещена наклепами чоловіка, Віра Чорба мешкала в родичів — княгині Софії Хованської³³ у Москві та графа Кирила Розумовського в Батурині. Лише в червні 1803 р. Віра Іванівна змогла виправдатися і домогтися анулювання ганебного розлучення³⁴. Утім, Федір Чорба впродовж 1804–1805 років намагався скасування рішення Синоду та розгляду своєї шлюбної справи в Сенаті — він волів узаконити статки, отримані в першому шлюбі. Ситуація затьмарювалася конфліктом Віри з матір'ю, чим користався її чоловік: «Чорба оголошував усім, що, як він отримає за бажанням своїм все, то він тієї ж миті поверне

²⁹ Федір Чорба був сином Миколи Івановича Чорби, командира Харківського гусарського полку, дід і батько Івана Стоянова, Іван і Михайло Стоянови, були командирами Сербського гусарського полку.

³⁰ ИР НБУВ. Ф. II: Историчні матеріали. Оп. 1. Спр. 26067: Реєстр віна В. І. Галаган. Арк. 35 зв.

³¹ ИР НБУВ. Ф. II: Историчні матеріали. Оп. 1. Спр. 26066. Реєстр віна О. І. Галаган. Арк. 3 зв.⁸.

³² До складу Катеринославського намісництва наприкінці XVIII ст. входила значна частина Полтавщини, де у Ф. М. Чорби були земельні маєтності.

³³ Хованська Софія Юхимівна (?–1808, у дівочтві Дараган) — сестра Катерини Юхимівни Галаган, дружина Петра Васильовича Хованського, нерідко виступала як захисниця рідних від гніву К. Ю. Галаган.

³⁴ Синод дійшов висновку, що її непорочна поведінка засвідчується багатьма шляхетними людьми (Архив Государственного совета. Т. 3. СПб., 1878. Стб. 593–598).

мені моє віно й дочці дасть утримання, також і мене забезпечить, тому що каже, що, хоч вона й багату матір має, проте мати їй ніколи нічого не дасть, вона її терпіти не може...»³⁵. Можливо, ставлення Катерини Юхимівни до доньки, окрім іншого, пояснювалося тим, що Віра підтримувала брата в суперечці з матір'ю, зокрема намагалася скористатися впливом графині Софії Апраксіної³⁶ на графа Кирила Розумовського, чие заступництво було вирішальним: «...ї сама матінка, як дізнається, що граф на твоєму боці, то не наважиться звертатися до цариці»³⁷. Мати не згадала доньку в заповіті, але за добровільною згодою небожів їхня тітка отримала в пожиттєве володіння село Мостище Козелецького повіту Чернігівської губернії, де станом на 1816 р. нараховувалася 401 особа чоловічої статі³⁸. Саме в Мостищі вже старенькою бачив свою двоюрідну бабусю 16-річний Григорій Галаган у травні 1836 року, зазначивши, що вона має гарну пам'ять, добре грає на фортепіано, розмова її швидка й м'яка [8, с. 37]. Пізніше він же описав передсмертні хвилини Віри Чорби в Мостищі: «Не хотіла соборуватися, слово „чорт“ було безперервно на вустах її. І вона всіх ляляла малоросійською...» [8, с. 158]. Опрацьовані джерела не уможливають глибшого розуміння обставин життя та внутрішнього світу Віри Іванівни Чорби, утім зазначимо, що важливими маркерами її біографічного світу були нещасливий шлюб і підтримка родичів, попри відчуженість від матері.

Не менш драматичною фігурою постає за документами (епістолярій і спогади) Ірина Антонівна Галаган (?–1809). За сімейними переказами, у шлюбі Ірини та Григорія Галаганів помітну роль відіграли Милорадовичі, поміщики сусіднього з Сокиринцями маєтку в селі Калюжинці. Вони «мали значний вплив на Григорія Івановича Галагана й одружили його зі своєю сестрою... на кілька років старшою за свого чоловіка...» [7, с. 13]. Це помірковане свідчення доповнюється лихослів'ям Миколи Маркевича: «Завжди нетверезий Григорій Іванович був обвінчаний з Іриною Антонівною Милорадовичевою; отямившись, побачив себе біля шляхетної дівчини... Тут йому сказали, що це його законна дружина. Він її не любив й улаштував страшний гарем, у флігелях жили його дівки...»³⁹. Частково зазірнути у

³⁵ ЦДІАУК. Ф. 1475: Галагани — поміщики. Оп. 1. Спр. 728. Листи В. Чорби з проханням допомогти їй у розлученні з чоловіком і примиренні її з матір'ю. Арк. 1 зв.

³⁶ Апраксина Софія Осипівна (1743–18??, у дівочтві Закревська) — небога Олексія та Кирила Розумовських, донька їхньої сестри Ганни, була досить близькою до К. Г. Розумовського.

³⁷ ІР НБУВ. Ф. II. Історичні матеріали. Оп. 1. Спр. 25227: В. І. Чорба — Г. Галагану. Арк. 5.

³⁸ ІР НБУВ. Ф. II. Історичні матеріали. Оп. 1. Спр. 25230. Арк. 2.

³⁹ ІРЛИ. Ф. 488. Оп. 1. Д. 38. Л. 119 об.

світ почуттів особи, котру онук схарактеризував як добру, розсудливу, покірну до панського розгулу навколо, дуже добросердну матір [7, с. 14], можемо за допомогою комплексу з 23 листів, написаних нею з осені 1807 р. до початку 1809 р. синам-підліткам Петрові та Павлові в Петербург, де вони навчалися. Епістолярій містить неодноразові заклики до економії, поміркованості: «Що це у Вас за слуга, який 25 рублів на місяць бере від вас... Прачку винаймайте на місяць, щоб знати, скільки грошей витратите в рік. Доктор у вас багато коштує, я б йому більше завдячувала, коли б він вам заборонив вештатися днями Петербургом, то ви, сидючи в себе в училищі, здоровішими б були...»⁴⁰. Смерть Григорія Івановича (помер на початку 1808 р., через кілька місяців після від'їзду синів до Петербургу) була для його дружини трагедією ще й через боргову пастку для родини: «Я, залишившись зі смертю вашого татуса у великому занепокоєнні та розоренні, кожен день отримую різні засмучення через міркування про борги...»⁴¹. Вдова в подробицях описувала синам заходи із запобігання цілковитого розорення (поміняла управляючого, виплачувала боргові відсотки, упорядковувала маєтковий оркестр). Листування містить також відлуння складних взаємин Ірини Антонівни як із чоловіком, так і зі свекрухою. Вона повідомляла дітям і про зміну в стосунках із Григорієм Івановичем («Він до мене мав велику прихильність у хворобі, й завжди я біля нього невідлучно була...»⁴²), і про пом'якшення Катерини Юхимівни до сина і його родини («...бабуся ваша пробачила вже батюшку й нас усіх за клопотанням княгині (С. Ю. Хованської. — М. Б.)»⁴³). Крапкою в долі цієї жінки, найшвидше некою та несамостійною у своїх вчинках, стала її смерть трохи за рік після кончини чоловіка. На згадку про неї залишився портрет, що вражає контрастом між маскарадно-пишною зовнішністю та зосереджено-статечним поглядом моделі (іл. 3).

Іл. 3. Землюков Ф. Портрет Ірини Антонівни Галаган. Кінець ХІІІ ст., полотно, олія.

⁴⁰ ІР НБУВ. Ф. III. Листи. Оп. 1. Спр. 46572–465946 Галаган Ірина Антонівна — Галаганам Петру й Павлу. арк. 17.

⁴¹ Там само. Арк. 37.

⁴² Там само. Арк. 41 зв.

⁴³ Там само. Арк. 42 зв.

За листуванням з фамільного архіву відтворюються окремі штрихи біографічного світу доньки Ірини Антонівни Параскеви Григорівни Галаган (1794 — після 1859), котра втратила батька чотирнадцятилітньою, а матір — п'ятнадцятилітньою, до заміжжя жила в бабусі в її маєтку Покорщина, взяла шлюб із поважним представником поміщицтва Чернігівщини, старшим за неї на 16 років, Аркадієм Олександровичем Рігельманом⁴⁴. Подружжя мало доньку Катерину Аркадіївну (1816–1834) і сина Миколу Аркадійовича (1817–1888), у майбутньому — історика, публіциста, громадського діяча.

Постать Параскеви Рігельман постає у світлі досить значного епістолярію, і це є ознакою Нового часу, коли листування стає однією з основних форм комунікації. Зміст листів, і тих, що Параскева писала ще дівчиною братам до Петербурга, і тих, якими вона обмінювалася з ними пізніше, коли йшлося про виплату коштів зі спадщини, і її багаторічного листування з дружиною брата Павла Катериною, дає змогу визначити основні віхи родинного життя цієї жінки: самотність після смерті батьків, народження і виховання дітей, туга за передчасно померлою донькою й турботливе ставлення до сина, повсякдення в Андріївці, родовому маєтку Рігельманів під Черніговом, у самому Чернігові, у Москві, де сім'я мала будинок, тощо. Свідчень, які б характеризували Параскеву Рігельман ззовні, не так багато, і вони зазвичай не відділяють її від родини. Як-от, у 1825 р. під час розподілу спадкового майна Петро Галаган у листі до брата звинуватив сестру й швагра у недоброзичливості: «Ось до чого скупість німця та жадібність у домаганнях довела сестру, робить позов на рідних братів без будь-яких ґрунтовних підстав...»⁴⁵. Тобто біографічний світ Параскеви Галаган за документами фамільного архіву окреслюється межами сімейного кола, життєвими ролями дружини й матері.

Варіанти реалізації цих соціокультурних функцій презентовано в долях дружин Петра і Павла Галаганів — Софії Олександрівни, уродженої Казадаєвої (1804–1864), та Катерини Василівни, уродженої Гудович (1785(?)–1868)⁴⁶. У долях цих жінок знаходимо багатьох спільних рис — вони походили зі знатних сімейств, мали розгалужені зв'язки як у колі вищої імперської знаті, так і серед лівобережного дворянства, але їхні біографічні світи є доволі різними.

⁴⁴ Рігельман А. О. — колезький асесор, син військового інженера Олександра Івановича Рігельмана, автора відомої «Літописної оповіді про Малу Росію».

⁴⁵ ЦДАУК. Ф. 1475: Галагани-поміщики. Оп. 1. Спр. 67: Листи Павлу Григоровичу Галагану від брата Петра про господарчі справи. Арк. 59.

⁴⁶ У подальшому називатимемо її Катериною Галаган (старшою), для того, щоб розрізнити її з дружиною сина, теж Катериною Василівною, Катериною Галаган (молодшою).

Постать Софії Олександрівни Галаган поки що реконструюється за зовнішніми свідченнями (досить об'ємне листування її з чоловіком ще не досліджено), які змальовують її насамперед як особу, котра залишалася дамою з вищого світу навіть у нетрях Прилуцького повіту. Її небіж Григорій Галаган називав її «фальшивою графинею» (імовірно, за любов використовувати титул, на якій ані вона, ані чоловік не мали права). Потрапивши невдовзі після шлюбу, що відбувся в січні 1824 р. у Петербурзі, до маєтку чоловіка в селі Дігтярі, Софія Галаган швидко опинилася в центрі уваги місцевого товариства. Князь Д. О. Бебутов, командир ескадрону Нарвського драгунського полку, у середині 1820-х рр. розквартированого в Дігтярях, із захопленням згадував той час, коли у володіннях Петра Галагана збиралося вишукане товариство, а молода дружина господаря, «мила, освічена й незрівнянна господиня, стала кумиром обожнювання всіх... Бали, вечори, домашні вистави, кавалькади, прогулянки в парку й великим ставком, полювання, феєрверки, костюмовані вечори йшли одне за одним...» [3, с. 61]. Вочевидь, такого стилю поведінки, коли спосіб побутування у великосвітському середовищі Петербурга актуалізувався в українському поміщицькому маєтку, Петро й Софія Галагани дотримувалися впродовж життя. Маєток у Дігтярях вони використовували як представницьку резиденцію (у дусі другої половини XVIII ст.), зокрема, 17 вересня пишном святкувалися іменини Софії Олександрівни. В свідченнях тих, хто її знав, поведінка Софії Галаган є невід'ємною від життєвої позиції її чоловіка, котрий, за словами небожа Григорія Галагана, навіть не міг зрозуміти, що можна чим-небудь у житті опікуватися [14, с. 97]. Це подружжя уявляється нам плоттю від плоті свого стану — імперської аристократії. Утім, деякі свідчення, зокрема з листів наставника Г. Галагана й друга усієї родини Ф. В. Чижова до О. А. Іванова, ускладнюють уявлення про Софію Галаган. Оповідаючи про перебування в Дігтярях восени 1845 р., Федір Чижев змалював напади сильного головного болю, що доводили господиню маєтку ледь не до сказу, хоча «її шаленство предивне: збережено послідовність суджень, але переходи від одного до іншого дивацькі...» [9, с. 410]. Такі свідчення додають драматизму тому образу «світської левиці», що, вочевидь, є одним зі значущих складників біографічного світу Софії Олександрівни Галаган.

Набагато складнішою вимальовується за документами різного ґатунку постать Катерини Василівни, дружини Павла Григоровича, молодшого з братів Галаганів. Власне, всі, хто знав цю жінку, високо оцінювали її природні здібності та духовні якості. Про її моральну велич неодноразово писав у своєму щоденнику Федір Чижев⁴⁷. Її розум, люб'язність і такт у взаєминах з іншими, вміння господарю-

вати, палке ставлення до дітей відзначав небіж Микола Маркевич, котрий, попри гострий язик, назвав лише один її недолік — скупість⁴⁸. Іван Сергійович Аксаков, письменник-публіцист, громадський діяч, побачив у ній, окрім розуму, доброзичливості до людей, набожності, аристократизму і сильну вдачу: «Усе робиться за її волею, за її наказом, що віддається кротким, лагідним голосом...» [1, с. 286].

Такі узагальнювальні характеристики Катерини Галаган (старшої) унаочнюються деталями її біографічного світу. Це народження в одній із тих аристократичних родин козацько-старшинського походження, генеалогія яких пов'язана як з добою Гетьманщини, так і з імперським періодом в історії України, шлюб із чоловіком, згодом на 9 років молодшим за неї, втрата трьох із п'яти народжених із ним дітей, вдівство через двадцять років шлюбу, упорядкування значних маєтностей родини й виконання тих функцій, що за її часів позиціонувалися як чоловічі, мандрівки європейськими теренами в 57-річному та 75-річному віці, піклування про вже дорослих дітей.

Світ думок і переживань Катерини Галаган (старшої) хоча б частково розкривається в епістолярії.

У листуванні з Павлом Григоровичем, датованому 1821–1834 рр. й сповненому турботами про нього й дітей, описами домашнього повсякдення, бачимо те щире почуття, що пережило смерть чоловіка й, за виразом Федора Чижова, викликало благоговіння «перед пам'яттю про людину, котра за короткі дні земного побутування встигла наповнити усі думки, усі почуття Ваші чистою до себе любов'ю та якоюсь священною повагою...»⁴⁹. Катерина Василівна спромоглася отримати дозвіл на перепоховання чоловіка (помер у Москві восени 1834 р. і був похований у Новодівичому монастирі) у Сокиринцях взимку 1836 р. Його могила стала для неї святиною, наприклад, вона могла за провинку заборонити синові відвідувати склеп із тілом батька [8, с. 155].

Водночас ще за життя чоловіка Катерина Василівна виявляла зацікавленість господарством, що допомогло їй після його передчасної смерті опікуватися майном родини. Оточення по-різному оцінювало її успішність у цій сфері. Якщо небіж Микола Маркевич згадував, що вона «доволі гарно дає раду значним маєткам чоловіка... облаштувала цукровий завод, селітроваріння, підтримала й збільшила заводи овечий, кінний та рогатого скота...»⁵⁰, то її син Григорій зазначав, що мати

⁴⁷ Отдел рукописей Российской национальной библиотеки (РНБ). Ф. 332: Чижов Федор Васильевич. Оп. 1. Ед. 4: Дневники Ф. В. Чижова. 1836–1842. Копия. Л. 306, 337.

⁴⁸ ИРЛИ. Ф. 488. Оп. 1. Д. 38, Л. 43–43 об.

⁴⁹ Отдел рукописей РНБ. Ф. 332. Оп. 1. Ед. 4. Л. 340.

⁵⁰ ИРЛИ. Ф. 488. Оп. 1. Д. 38. Л. 43.

не відразу змогла взяти господарство до рук: «Управляючі були погані, обдурювали й не виконували жодних наказів матінки...»⁵¹. Так чи інакше, джерела засвідчують щире зацікавлення Катерини Галаган (старшої) майновими справами. Приміром, під час двох закордонних поїздок вона описувала (і в щоденнику подорожі 1841–1842 рр., і в листах до сина 1860–1861 рр.) стан сільського господарства в тих країнах, якими мандрувала (обробка ланів, форми рала та способи оранки, нагляд за худобою, опіка за лісами), усвідомлюючи контраст інтенсивності/екстенсивності в користуванні землею в країнах Європи та в Російській імперії: «З такою малою кількістю землі народ живе добре, утримує скот чудово і доладний...» [14, с. 342]. Вихована в ті часи, коли володіння селянами розцінювалося як безумовний привілей поміщицтва, Катерина Галаган (старша) мала консервативні погляди щодо процесу емансипації селянства, поборником якого був її син, утім, вона змогла прийняти селянську реформу як неминучу подію, що засвідчується, зокрема, її листуванням.

Народжена наприкінці XVIII сторіччя, Катерина Василівна Галаган (старша) застала добу реформ другої половини XIX ст., але її власний біографічний світ не був закостенілим. На згадку про цю жінку залишилися живописні й фотографічні портрети, що певним чином підтверджують її самохарактеристику: «З моїм характером не можу залишатися без дії, тому на все дивлюся із зацікавленням й заувагою...» [14, с. 339] (іл. 4–5).

Відрізнялася, як можна висувати за документами, від своєї сильної за вдачею матері, Марія Григорівна Комаровська (1822–1876). Гарної зовнішності, вона 17-річною вийшла заміж за поміщика Орловської губернії Павла Євграфовича Комаровського (1812–1873), мала в цьому

⁵¹ ІР НБУВ. Ф. І. Оп. 1. Спр. 6936. Арк. 3 зв.

Іл. 4. Потапов М. Василівни Галаган (старшої). Без дати, полотно, олія.

Іл. 5. Катерина Василівна Галаган (старша). Світлина Дісдери А.-Е., 1861 р.

шлюбі двох дітей — сина Євграфа Павловича (1841–1886) й доньку Катерину Павлівну (1845–1916, у заміжжі — Ламздорф, пізніше — Ламздорф-Галаган), кілька разів мандрувала країнами Європи (її син навіть народився в Німці), але її дівчій простір, вочевидь, обмежувався сім'єю та аристократичною вітальнею. Досить схвально схарактеризував її, побачивши після довгої розлуки, Ф. Чижев: «Вона розвинулася, стала чудовою та прегарною матір'ю, не лише не перестаючи бути зразковою дочкою, але, ще здається, й піднялася в цьому сенсі...» [9, с. 409]. Утім, основним маркером життя Марії Комаровської стало поняття «хвороба». Олексій Романович-Славатинський, приїхавши до Сокиринців восени 1854 р., побачив її

Іл. 6. Нечаєв І. О.
Портрет Марії
Павлівни Галаган. 1839,
папір, акварель.

«жінкою доволі дивною та на вигляд хворобливою...» [20, с. 641]. Підмурком такої хворобливості, ймовірно, окрім фізичних характеристик, стало приречення на бездіяльність, яке переслідувало жінок

її соціального кола: «Йї влітку завжди майже добре, — писала Катерина Галаган (старша) синові в серпні 1860 р. з Німеччини, — узимку ж... сидить у кімнаті, пішки ніколи не піде, запевняє, що не в змозі ходити, а лише поїде інколи з візитами, що дуже рідко, й іноді проїхатися куди до крамниці...» [14, с. 341]. Брак життєвого сенсу, брак справи, яка б давала цей сенс, тим більше тоді, коли жінки все частіше заявляли своє право на діяльну позицію, — на нашу думку, це важливі маркери біографічного світу Марії Павлівни Комаровської. Два портрети — 17-річної дівчини в українському вбранні, пензля петербурзького аквареліста, й 40-річної жінки, елегантної, хоча вже зів'ялої, роботи паризького фотографа, — унаочнюють це життя, сповнене порожнечою (іл. 6–7).

Зовсім іншою постає у світлі документів дружина Григорія Павловича Катерина Василівна Галаган (молодша) (1826–1896, у дівочтві — Кочубей). Зовні шлюб Григорія та Катерини мав усі ознаки статусного й відповідав матримоніальним стратегіям, що їх Галагани ревно дотримувалися: Кочубей не лише мали козацько-старшинське походження й належали до кола імперської аристократії, вони посіли дуже помітне місце в історії як України, так і Російської імперії. Проте низка документальних свідчень дає змогу стверджувати, що так само, як і союз Катерини Галаган (старшої) та Павла Галагана, цей шлюб базу-

вався на щирих почуттях, взаємоповазі та безумовній довірі. Щонайменше, надії Григорія Галагана на те, що його наречена «може слугувати виключенням з правила в сімействі Кочубейв: у неї немає анітрохи ані пиhi, ані любові до розкошів...»⁵², висловлені ним напередодні шлюбу, справдилися. Хоча Катерина Галаган (молодша) постає передусім у свідченнях інших, її епістолярій майже не зберігся, а спогади, присвячені синові Павлу, змальовують її опосередковано, наявні джерела характеризують цю жінку як прямодушну, цільну натуру, не схильну до хизування, позбавлену аристократичного гонору. На перший погляд, її життєвий сценарій базується на ролях дружини й матері — взявши шлюб сиротою у 21-річному віці, народивши єдиного сина лише шість років по тому, втративши його шістнадцятилітнім, вона ревно підтримувала чоловіка в його громадській та культурно-освітній діяльності, передусім в організації та упорядкуванні Колегії Павла Галагана. Водночас ця жінка спромоглася вийти у своїх пріоритетах за межі родинної сфери. Це підтверджується, передусім, довірою, яку виявляв до неї чоловік, неодноразово обираючи її конфідентом в обговоренні не лише родинних, а й суспільних проблем, як в епістолярії, написаному з Петербурга в першій половині 1858 р., під час підготовки селянської реформи, де він зазнавався, що спілкуючись з нею в листах, заспокоює свою душу [22, с. 92]. Значущим є і те, що після смерті чоловіка Катерина Галаган (молодша) перебрала на себе функції попечителя Колегії імені Павла Галагана. Вона, попри тяжкий фізичний стан, опікувалася тим, щоб концепція діяльності цього закладу не змінилася. Доказом цього є її позиція у справі з директорством в Колегії педагога й поета Інокентія Федоровича Анненського. Прагнучи довести неефективність діяльності І. Анненського на посту директора Колегії, Катерина Галаган (молодша) висунула такі тези: 1) порушення принципів організації навчальної роботи закладу (наказує «викладачам діяти у всьому за вказівками проекту навчальних планів опублікованих Міністерством для класичних гімназій...»⁵³, застосовує імперські правила про переводні

Іл. 7. Марія Павлівна
Комаровська.
Світлина Дісдері А.-Е.,
1861 р.

⁵² ІР НБУВ. Ф. І: Літературні матеріали. Оп. 1. Спр. 6922: Галаган Г. «Зауваги й нотатки про все, що стосується селян». Арк. 44.

іспити у всіх класах Колегії «без будь-якого міркування про доцільність цих правил для Колегії»⁵⁴); 2) неспроможність організувати виховний процес («діючи передусім через інших викладачів... обмежив цю справу формальними вимогами й наказами, що складаються з недопущень, заборон і довільних дозволів...»⁵⁵).

Іл. 8. Цапф Г.-К.
Портрет Катерини Василівни
Галаган (молодшої).
1847 р., папір, акварель.

Тобто біографічний світ Катерини Василівни Галаган (молодшої) демонструє розширення обріїв соціокультурних зацікавлень жінки-дворянки в другій половині XIX ст., навіть якщо своєю діяльністю вона лише підтримувала чоловіка. Етапи її життєвого шляху візуально закарбувалися в акварельному портреті, вірогідно зробленому на момент весілля, та на світліні, яка є безпристрасним свідченням руйнівного для людини впливу часу (іл. 8–9).

Отже, аналіз хоча б окремих складників біографічного світу жінок із роду Галаганів — дружин, сестер і доньок представників шести його поколінь, дає змогу побачити в життєвих долях цих осіб жіноцтво елітного прошарку в Україні в реаліях XVIII–XIX ст. у багатоманітності діяльнісних сценаріїв, зміст яких унаочнює той факт, що кожен індивід (поза ознаками статі) є продуктом трьох історій — країни, родини й своєї власної.

Історичний час позначився не лише в конкретних реаліях життєвого шляху жінок із роду Галаганів, не лише у формах їхнього особистісного виявлення — від першої третини XVIII ст. до кінця XIX ст. ці прояви стають більш індивідуалізованими й багатоманітними, але навіть у типологічних ознаках документів, за якими жіночі долі реконструюються. До кінця XVIII ст. це переважно

письмові тексти, де постаті жінок подано опосередковано, чи предмети, зміст яких «зчитується» через характерні ознаки; із початку XIX ст. зростає кількість еґо-документів, що є особливими висловлюваннями (листування, щоденники, спогади). Такі авто-наративи індивідуалізують «жіноче обличчя» роду Галаганів, у цій «удаваній розмові» з безособового хору епохи виривають окремі голоси, що дає змогу відтворити життєдіяльність елітного стану Лівобережної України з позиції жінки в розмаїтті виконуваних нею ролей та їх ситуативних варіантів.

Погляд за лаштунки сімейної історії Галаганів, презентованої жіночими біографіями, демонструє розмаїті варіанти поведінки, драматичні, іноді казуальні життєві епізоди. Фамільна історія Галаганів у «жіночому обличчі» гармонійно об'єднала колективне — жінки постали в ній репрезентантками своєї соціальної спільноти, та індивідуальне — їхні долі характеризуються неповторними особистісними ознаками, змістовно доповнюючи строкату мозаїку життя й визначаючи перспективи подальших досліджень жіночого складника української минувшини.

Погляд за лаштунки сімейної історії Галаганів, презентованої жіночими біографіями, демонструє розмаїті варіанти поведінки, драматичні, іноді казуальні життєві епізоди. Фамільна історія Галаганів у «жіночому обличчі» гармонійно об'єднала колективне — жінки постали в ній репрезентантками своєї соціальної спільноти, та індивідуальне — їхні долі характеризуються неповторними особистісними ознаками, змістовно доповнюючи строкату мозаїку життя й визначаючи перспективи подальших досліджень жіночого складника української минувшини.

1. Аксаков И. С. Письма к родным. 1849–1856 / И. С. Аксаков ; изд. подг. Т. Ф. Пирожкова. – М. : Наука, 1994. – 654 с.
2. Бовуар Сімона де. Друга стаття : в 2 т. Т. 1 / Сімона де Бовуар ; перекл. з франц. Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко. – Київ : Основи, 1994. – 390 с.
3. Бебутов Д. О. Записки / Д. О. Бебутов // Кавказский сборник. – 1902. – Т. XXIII. – С. 37–74. – Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/XIX/1800-1820/Bebutov_D_O/text2.htm
4. Бок Г. История, история женщин, история полов / Г. Бок ; пер. В. И. Рубцова // THESIS. – 1994. – Вып. 6. – С. 170–200.
5. Будзар М. До історії українського дворянства першої чверті XIX ст.: лист Катерини Юхимівни Галаган онукам Петру і Павлу (1812) / М. Будзар // Київські історичні студії. – 2020. – № 1(10). – С. 122–128. <https://doi.org/10.28925/2524-0757.2020.1.16>
6. Буряк Л. І. Реконструкції жіночих образів у контексті культурно-національних трансформацій мнемонічного простору / Л. І. Буряк // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – 2015. – № 26–27. – С. 25–39.
7. Галаган Г. П. Род Галаганов / Г. П. Галаган // 25-летие Коллегии Павла Галагана в Киеве / ред. А. И. Степовича. – Киев, 1896. – С. 1–23.
8. Галаган Г. Журнал (1836–1841) / Григорій Галаган ; упоряд. М. Будзар, Є. Ковальов ; ред. І. Колесник. – Київ : StreamARLine, 2020. – 248 с.
9. Из писем Ф. В. Чижова к художнику А. А. Иванову // Русский архив. – 1884. – № 2. – С. 391–422.
10. Кісь О. Жіноча історія як напрямок історичних досліджень: становлення феміністської методології / О. Кісь // Український історичний журнал. – 2012. – № 2. – С. 159–172.

⁵³ ІР НБУВ. Ф. І: Літературні матеріали. Оп. 1. Спр. 47189: Галаган Катерина Василівна — про директора Колегії І. Анненського. Арк. 3.

⁵⁴ Там само.

⁵⁵ Там само. Арк. 3 зв.

11. Колесник І. І. Біографічний світ Тараса Шевченка / І. І. Колесник // Український історичний журнал. – 2014. – № 3. – С. 78–99.
12. Лазаревский А. Галагановский фамильный архив / А. Лазаревский // Киевская старина. – 1883. – Т. VII, № 11. – С. 432–471.
13. Лазаревский А. Очерки малороссийских фамилий. Галаганы / А. Лазаревский // Русский архив. – 1875. – Т. 1. – С. 318–325.
14. «Ми виїхали з Сокиринців...»: тревелоги родини Галаганів / упоряд. Марина Будзар, Євген Ковальов ; ред. І. Колесник. – Київ : StreamAR-Line, 2019. – 516 с.
15. Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. Т. 1 / В. Л. Модзалевский. – Киев, 1908. – 518 с.
16. Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. Т. 2 / В. Л. Модзалевский. – Киев, 1910. – 720, [20] с.
17. Николайчик Ф. Род Лашкевичей и дневник одного из них / Ф. Николайчик // Киевская старина. – 1887. – Т. XIX. – С. 696–716.
18. Попова Т. Биоисториография в структуре современного биографизма / Т. Попова // Харківський історіографічний збірник. – 2018. – № 16. – С. 192–207. – Режим доступу: <https://periodicals.karazin.ua/historiography/article/view/11888>
19. Репина Л. П. Историческая наука на рубеже XX–XXI вв.: социальные теории и историографическая практика / Л. П. Репина. – М. : Кругъ, 2011. – 560 с.
20. Романович-Славатинский А. В. Моя жизнь и академическая деятельность 1832–1884 гг. Воспоминания и заметки / А. В. Славатинский // Вестник Европы. – 1903. – Кн. 2. – С. 606–650.
21. Скотт Дж. Жіноча історія / Дж. Скотт // Гендерний підхід: історія, культура, суспільство / під ред. Л. Гентош, О. Кісь. – Львів : ВНТЛ Класика, 2003. – С. 97–110.
22. «Я маю намір з моїх листів до тебе зробити свій журнал...»: листи Григорія Галагана до дружини / упоряд. М. Будзар, Є. Ковальов ; ред. І. Колесник. – Київ : StreamARLine, 2017. – 136 с.

REFERENCES

1. Aksakov, I. S. (1994). *Pisma k rodnym. 1849-1856* [Letters to family. 1849-1856]. (T. F. Pirozhkova (Comp.)). Moscow, Russia: Nauka. [In Russian].
2. Bovuar, S. (1994). *Druha stat* [The Second Sex]. (N. Vorobiova, P. Vorobiov, Ya. Sobko (Trans.)), Vol. 1). Kyiv, Ukraine: Osnovy. [In Ukrainian].
3. Bebutov, D. O. (1902). Zapiski [Notes]. *Kavkazskii sbornik*, 23, 37-74. http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/XIX/1800-1820/Bebutov_D_O/text2.htm [In Russian].
4. Бок, Г. (1994). Istoriiia, istoriia zhenshchin, istoriia polov [History, women's history, gender history]. (V. I. Rubtcova (Trans.)). *THESIS*, 6, 170-200. [in Russian].
5. Budzar, M. (2020). Do istorii ukrainskoho dvorianstva pershoi chverti 19 st.: lyst Kateryny Yukhymivny Galagan onukam Petru i Pavlu (1812). [To the history of the ukrainian nobility of the first quarter of 19 century: Kateryna Yu. Galagan's letter to her grandchildren Petro and Pavlo (1812)]. *Kyivski Istorychni Studii = Kyiv Historical Studies*, 1, 122-128. <https://doi.org/10.28925/2524-0757.2020.1.16> [In Ukrainian].

6. Buriak, L. I. (2015). Rekonstruktssii zhinochykh obraziv u konteksti kulturno-natsionalnykh transformatsii mnemonichnoho prostoru [Reconstructions of female images in the context of cultural and national transformations of the mnemonic space]. *Spetsialni istorychni dystsypliny: pytannia teorii ta metodyky*, 26-27, 25-39. [In Ukrainian].
7. Galagan, H. P. (1896). Rod Galaganov [The Galagans]. In A. I. Stepovich (Ed.). *25-letie Kollegii Pavla Galagana v Kieve* [25th anniversary of the Pavel Galagan Collegium in Kiev]. Kyiv, Ukraine. [In Russian].
8. Galagan, H. (2020). *Zhurnal (1836-1841)* [The Diary (1836–1841)]. (M. Budzar, Ye. Kovalov (Comps.), I. Kolesnyk (Eds.)). Kyiv, Ukraine: StreamARLine. [In Ukrainian], [In Russian].
9. Iz pisem F. V. Chizhova k khudozhniku A. A. Ivanovu [From F. V. Chizhov's letters to the artist A. A. Ivanov]. (1884). *Russkii arkhiv*, 2, 391-422. [In Russian].
10. Kis, O. (2012). Zhinocha istoriia yak napriamok istorychnykh doslidzhen: stanovlennia feministskoi metodolohii [Women's history as a direction of historical research: the formation of feminist methodology]. *Ukrainskyi Istorychnyi Zhurnal*, 2, 159-172. [In Ukrainian].
11. Kolesnyk, I. I. (2014). Biohrafichnyi svit Tarasa Shevchenka [Biographical world of Taras Shevchenko]. *Ukrainskyi Istorychnyi Zhurnal*, 3, 78-99. [In Ukrainian].
12. Lazarevskii, A. (1883). Galaganovskii familnyi arkhiv [Galaganovs' family archive]. *Kievskaiia starina*, 7, 432-471. [In Russian].
13. Lazarevskii, A. (1875). Ocherki malorossiiskikh familii. Galagany [Essays on Lesser Russian surnames. The Galaganovs]. *Russkii arkhiv*, 1, 318-325. [In Russian].
14. Budzar, M., & Kovalov, Ye. (Comps.), Kolesnyk, I. (Ed.). (2019). “My vyikhaly z Sokyryntsyv...”: trevelohy rodyny Galaganiv [“We set off from Sokirentsy...”: Galagan's family travelogues]. Kyiv, Ukraine: StreamAR-Line. [In Ukrainian], [In Russian].
15. Modzalevskii, V. L. (1908). *Malorossiiskii rodoslovnik* [Lesser Russia pedigrees]. (Vol. 1). Kyiv, Ukraine. [In Russian].
16. Modzalevskii, V. L. (1910). *Malorossiiskii rodoslovnik* [Lesser Russia pedigrees]. (Vol. 2). Kyiv, Ukraine. [In Russian].
17. Nikolaichik, F. (1887). Rod Lashkevichei i dnevnik odnogo iz nikh [The Lashkevichs and the diary of one of them]. *Kievskaiia starina*, 19, 696-716. [In Russian].
18. Popova, T. (2018). Bioistoriografiya v strukture sovremennogo biografizma [Bio-historiography at the Structure of the Modern Biographical Study]. *Harkivskiy istoriografichnyi zbirnik*, 16, 192-207. <https://periodicals.karazin.ua/historiography/article/view/11888> [In Russian].
19. Repina, L. P. (2011). *Istoricheskaiia nauka na rubezhe 20-21 vv.: sotcialnye teorii i istoriograficheskaia praktika*. [History at Border of the 20-21 centuries: social theories and historiographical practices]. Moscow, Russia: Krug. [In Russian].
20. Romanovich-Slavatinskii, A. V. (1903). Moya zhizn i akademicheskaya deyatelnost 1832–1884 gg. Vospominaniya i zametki [My life and academic activity 1832-1884. Memories and notes]. *Vestnik Evropy*, 2, 606-650. [In Russian].

21. Skott, D. (2003). Zhinocha istoriia [Women's history]. In L. Hentosh, & O. Kis (Eds.), *Hendernyi pidkhd: istoriia, kultura, suspilstvo* [Gender approach: history, culture, society]. Lviv, Ukraine: VNLT Klasyka. [In Ukrainian].
22. Budzar, M., & Kovalov, Ye. (Comps.), Kolesnyk, I. (Ed.). (2017). "Ya maiu namir z moikh lystiv do tebe zrobyty svii zhurnal...": lysty Hryhoriia Galagana do druzhyny ["I intend to make my magazine out of my letters to you...": Hryhoriy Galagan's letters to his wife]. Kyiv, Ukraine: StreamARLine. [In Ukrainian], [In Russian].

Стаття надійшла 13.09.2020 р.

Maryna BUDZAR, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Department of History of Ukraine, Borys Grinchenko Kyiv University (Kyiv, Ukraine).

"The second sex": bibliographical female world of Galagan's family.

The concept of the article is based on the statement that woman's depiction as equal historical subject is an effective tool for studying the social communities, in particular the Ukrainian regional elite within the 18th–19th centuries. The Ukrainian noble family of Galagan represents the rise and fall of "new elite" establishment in Ukraine during early modern and modern times.

The most prominent figures are Gnat Galagan, the founder of Kozak's officer branch of the family in the beginning of the 18th century and Grygoriy Galagan, the landowner, public figure, educator of the second half of the 19th century. Nevertheless, female component was crucial in the family history, as frequently, material welfare and social status depended on woman's actions.

The author aimed at re-creating the elements of "the biographical female world" from Galagan's family, particularly, a cultural process embodied in a human life with values, motivation, aim and sense of being was reconstructed. The personal space of female fates is rebuilt in close connection with private and public spheres according to the presented sources. The documental base of a study was Galagan's family archive. The high representative level of stored documents permitted to reconstruct the biographical female world according to the several contextual layers – particular text (self-created), big text (contained external information), historical-cultural context (consideration of time realities). A research focus change from "male" to "female" revealed the new edges of Galagan's family life in the society belonged to the 18th-19th century. The fact intensifies life affinity of Ukrainian nobility, study of family, property and cultural relations. Such research direction is perspective for the study of noble community of Left-bank Ukraine consolidated by genealogical, property, intellectual, social and cultural interests

Key words: biographical world, Galagan's family, Left-bank Ukraine, Kozak's officer, nobility, woman in family history.